

Rónai-Horváth Jenő császári és királyi altábornagy, Zrínyi Miklós műveinek kiadója

Rónai-Horváth Jenő altábornagy kiválóan képzett katonatiszt volt, aki a Magyar Királyi Honvédséghez negyven éven át kötődő és magasra ívelő pályafutása során elévülhetetlen érdemeket és hírnevet szerzett magának. Katonatiszti és tábornoki karrierje mellett igen jelentős tudományos pályafutást mondhatott magáénak. Neve ma is ismerősen cseng a hadtudomány különböző ágait művelő szakemberek – azon belül is főként a hadtörténészek –, valamint a nevéhez köthető számos alpmű okán a hadtörténelem iránt érdeklődő széles olvasóközönség számára.

A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868–1914 között

Rónai-Horváth Jenő katonatiszti és tábornoki pályafutása folyamán végig az 1867-es kiegyezés eredményeként létrejött Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi fegyveres erejének második vonalát alkotó Magyar Királyi Honvédségben szolgált, amelynek fejlődését az alábbiakban foglalom össze röviden.

A dualista állam hadügyének kereteit Magyarországon a véderőről szóló 1868. évi XL., a honvédségről alkotott XLI. és az önkéntes népfelkelésre vonatkozó XLII. törvénycikk határozta meg, amelyeket I. Ferenc József 1868. december 5-én szentesített. Ezek a törvények – amelyeket tízévente meg kellett újítani – kisebb változtatásokkal érvényben maradtak egészen 1918-ig.

A véderőtörvény értelmében a Monarchia fegyveres ereje két haderőnemet foglalt magába. A szárazföldi haderő (a szervezettség, a kiképzettség, a fegyverzet minősége, valamint a bevethetőség foka szerint) három fő részre – vonalra – oszlott. Gerincét a kezdetben 272 ezer fős békelétszámú császári-királyi, majd 1889-től császári és királyi, vagy közös hadsereg alkotta, amely a birodalom egész területéről egészült ki, vezényleti nyelve (amelyen a mintegy 80 legtöbbet használt vezényszó hangzott el) német volt, a közös hadügyminiszter alárendeltségébe tartozott, katonai ügyeit főparancsnok irányította. Békeidőben a haderő kilenczizedét adta, keretrendszerben létezett (csupán az alakulatok váza, kerete állt fenn, amit a hivatásos tisztek, altisztek és a védköteles legénység egy része képezett, a legénységet a sorkatonai szolgálati idő letelte után új váltotta fel, mozgósítás esetén a keretet a többi hadkötelessel töltötték fel), külső és belső ellenség ellen bármikor rendelkezésre állt, mozgósítás és feltöltés után azonnal bevethették, benne minden fegyver- és csapatnem (gyalogság, lovasság, táborig és vartüzérség, műszaki, hadtáp-, szállító és egészségügyi alakulatok) képviselve volt. Egy eljövendő háború megvívására elsősorban ez a hadsereg volt hivatva.

A szárazföldi haderő második vonalát a Magyarország területéről kiegészült (a dualizmus időszakában a magyar politikusok és a soraiban szolgáló katonatisztek, valamint legénység által önálló magyar nemzeti hadseregnek tekintett) Magyar Királyi Honvédség, illetve az annak ellensúlyaként létrehozott, utánpótlását Ciszlajtániából nyerő, németül vezényelt császári-királyi Landwehr alkotta. Mindkettő saját honvédelmi miniszterének alárendeltségébe tartozott, élén főparancsnok állt, csupán gyalogos- és lovass csapatokból alakult meg. A két honvédség kiegészítő szerepét hangsúlyozta, hogy békében csak kis létszámú keretek képezték csapataikat, kivételesen a belső rend fenntartására, háborúban a közös hadsereg támogatására és honvédelemre alkalmazhatták azokat. A haderő egységes voltát is biztosította, hogy a hadsereg és a honvédség ugyanazon fegyvernemének szabályzatai, jelvényei, rendfokozati jelzései, fegyverzete és felszerelése megegyezett. A különbség a német, illetve a magyar és a horvát szolgálati nyelvben (amelyen a levelezés és a szolgálati érintkezés folyt), a ruházatban és a leteendő eskü szövegében volt. Ugyanakkor a császári-királyi Landwehrben – amely 1908-tól már tűzérséggel is rendelkezett – még a vezényleti nyelv és az eskü szövege is azonos volt a közös hadseregével.

A haderő harmadik vonalát a csupán háború esetén létrehozandó és a veszteségek pótlására szolgáló Magyar Királyi Népfelkelés, valamint az ennek megfelelő osztrák császári-királyi Landsturm képezte.

A másik haderőnemet alkotó német vezényleti és szolgálati nyelvű, a Monarchia egész területéről rekrutálódott, többségében horvát legénységű császári és királyi haditengerészeti flotta még a rivális olasszal összehasonlítva is gyengébbnek számított, nagyobb támadó hadműveletek végrehajtására alig volt képes, csupán a birodalom 2100 km kiterjedésű adriai partvidékének hathatós védelmére szorítkozhatott.

Az uralkodó, mint legfelsőbb hadúr, fejedelmi joga maradt a birodalom fegyveres erejének vezénylete, a katonai döntések végső meghozatala (beleértve a mozgósítás elrendelését), kezében összpontosult a tisztek és tábornokok kinevezésének joga, legfőbb hadúri felségjogait katonai irodáján keresztül gyakorolta. A közös hadügyek egységes irányításáról (amely Bécsből történt) a közös hadügyminiszter, a hadsereg főfelügyelője, az uralkodó katonai irodájának főnöke, a vezérkar főnöke, továbbá az egységes tábornoki kar gondoskodott. Az egyes fegyvernemek, szolgálati ágak irányítását főszemlélők végezték.

Az 1867 februárjában létrehozott, gróf Andrássy Gyula által vezetett Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium a honvédség legfelsőbb központi, közigazgatási szerveként működött, létszáma kezdetben 82 főt tett ki, 1890-ben már 18, 1914-ben pedig 28 osztályból állt. Az 1868 decemberében megalakított Magyar Királyi Honvéd Főparancsnokság legfőbb katonai hatóságaként intézte a honvédség ügyeit. Háború esetén a honvédség katonai irányítását az uralkodó által kijelölt hadvezér vette át. A honvédség részleges vagy teljes mozgósítása a király rendeletére, de csak a felelős honvédelmi miniszter ellenjegyzése mellett történhetett.

Magyarország területét hat honvédkerületre osztották (a kerületi parancsnok alárendeltségébe tartoztak az ott elhelyezett gyalogos- és lovass csapatok), 1871-től hét kerület állt fenn 1913-ig, amikor ismét hatot szerveztek, akkortól ugyanis a honvédkerületek

és a közös hadsereg Magyarországon állomásozó hadtestjeinek területe megegyezett. A honvédkerületek mindegyike háború esetén egy honvéd hadosztályt állított volna fel.

A Magyar Királyi Honvédség békeállományába 1869–70-ben 11 500, 1914 nyarán pedig már 30 ezer tiszt és honvéd tartozott. Hadilétszáma a kezdeti 85 ezerről, 1914-re 200 ezer főre nőtt.

A kezdetben csak gyalogsági és lovasalakulatokból álló honvédség összesen 82 gyalogszázalóaljat, valamint 32 lovasszázadot számlált, s azt nem szervezték nagyobb harcászati kötelékekbe. A honvédség fejlesztése a századforduló után vett nagyobb lendületet, és a közös hadseregével lépést tartva történt. 1908–1909 folyamán a honvéd gyalogezredek, 1908–1914 között pedig a honvéd lovasezredek kaptak egy-egy géppuskás osztagot. 1913-ban megszervezték a nagyváradi 20., valamint a budapesti 41. honvéd gyalog-, továbbá a budapesti 5. és a debreceni 11. honvéd lovashadosztályt.

1872 és 1875 között a Magyar Királyi Honvédség kötelékében néhány szórólöveg-alakulat (a szórólöveg kézi erővel működtetett, egységes töltényt tüzelő, a géppuska elődjének számító, gyorstüzelő fegyver) állott fenn, azonban a hiányzó honvéd tüzérséget nem pótolhatta. A honvédség harmadik fegyvernemét, a honvéd tüzérséget csak 1913 márciusában állították fel.

1914-re a Magyar Királyi Honvédség előrerukkolt, és bekerült az osztrák–magyar fegyveres erő első vonalába. (A Nagy Háború előestéjén, 1914 júliusában a Monarchia haderejének hétnyolcad része a közös hadseregben összpontosult. A szárazföldi haderő békelétszámába 36 ezer hivatásos tiszt és 414 ezer főnyi legénység, összesen 450 ezer ember tartozott. Hadiállományát ugyanakkor 1,8 millió fő alkotta, amelynek mintegy 30 százalékát Magyarország állította ki.)

A Magyar Királyi Honvédség kötelékébe 1914 nyarán 32 gyalogezred, 10 huszárezred, 8 tábori ágyús ezred (31 üteg), egy lovas tüzérosztály (3 üteg) tartozott. Mindezeket a csapatokat 8 gyalog- és 2 lovashadosztályba, valamint 8 tüzérdandárba vonták össze. A honvédségnél a legmagasabb szervezeti egységek a hadműveletek végrehajtására önállóan is alkalmas hadosztályok voltak, amelyeket a hadra kelt tábori hadsereg császári és királyi hadtesteinek kötelékébe osztottak be.

A honvédségnél 12 évig tartott a szolgálati kötelezettség, amely 20 éves korban kezdődött. A tényleges szolgálat időtartama először 12, majd 21 hónap volt, 1890-től 24 hónapra emelkedett, amelynek letöltése után a katona tartalékállományba került. A tartalékosokból emelheték a honvédség létszámát hadilétszámmra, a póttartalékosokkal (velük a honvédség csak 1890-től rendelkezett) pedig a háborús veszteségeket pótolhatták. Mindkét kategóriába tartozók részt vettek az éves fegyvergyakorlatokon.

A Magyar Királyi Honvédség tíz évre megállapított évi újonckontingense kezdetben 11 ezer fő volt, 1914-ben pedig már 25 ezer újoncot kapott Magyarország területéről. A honvéd gyalogság, a honvéd lovasság és a honvéd tüzérség fegyverzete és felszerelése megegyezett a közös hadsereg azonos fegyvernemeivel.

A fegyveres erő második vonalát 1914-ben az annak mobilizálásakor létrejövő, a haderő első vonalának támogatására szolgáló Magyar Királyi Népfelkelés alkotta, ahová 42 éves koráig minden hadköteles, kiszolgált, tartalékidejét letöltött és nem katonaviselt férfi is tartozott. A népfelkelés külön főparancsnoksággal vagy vezérkarral nem

rendelkezett, a nyugdíjas és szolgálaton kívüli tisztek 60 éves korukig beoszthatók voltak kötelékébe. A mozgósítás során a népfelkelő gyalogság ezredeket és dandárokat, a lovaság pedig osztályokat alakított.

A Magyar Királyi Honvédség 8 gyaloghadosztálya a mozgósításkor 8 népfelkelő gyalogdandárral (összesen 32 népfelkelő gyalogezreddel) is gyarapodott, továbbá 9 népfelkelő hadtápdandárt és 10 önálló hadtápzászlóaljat is létrehoztak, amelyeket vasútbiztosításra, objektumok védelmére, hadifoglyok őrzésére használtak. Katonáik az idősebb hadköteles korosztályokhoz tartoztak, közülük sokan polgári ruhában teljesítettek szolgálatot, fegyverzetük és felszerelésük nem volt egyenértékű a honvéd hadosztályokéval.

A mobilizálás során a békében is létező honvéd huszárezredeket a budapesti 5. és a debreceni 11. honvéd lovashadosztályba vonták össze, amelyek egy-egy kerékpáros századot is kaptak. Tíz népfelkelő huszárosztályt is létrehoztak.

A honvéd tüzérség nyolc tábori ágyús ezrede (összesen 31 üteg) és lovas tüzérosztálya (3 lovas üteg) a honvéd gyaloghadosztályokhoz, illetőleg a 11. honvéd lovashadosztályhoz beosztva, összesen 9 menetüteget állított fel, amelyeket 1915 nyaráig önállóan alkalmaztak.³²

Rónai-Horváth Jenő katonatiszti és tábornoki pályafutása

Rónai-Horváth Jenő császári és királyi altábornagy 1852. december 30-án született a Hont vármegyében található Drégelypalánkon, római katolikus vallású családban. Édesapja Horváth Miklós volt. (Nevét csak 1883. július 15-étől kezdődően használta Rónai-Horváth Jenő formában, előtte Horváth Jenőként volt ismert.) Lökösházi Tavaszy Ilonával kötött házasságából két fia (Jenő és László), valamint három lánya (Ilona, Anna és Margit) született. Magyarul és németül tökéletesen beszélt és írt. Gimnáziumi tanulmányait Tatán és Győrött végezte.

Katonai pályafutását a Magyar Királyi Honvédségben kezdte, és annak szervezeti keretei között folytatta egészen haláláig. 1874. október 4-én besorozott honvédként került az Ipolyságon állomásozó magyar királyi 62. honvéd gyalogzászlóaljhoz, majd 1875–76 folyamán elvégezte a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia tisztképző tanfolyamát Budapesten. 1876. szeptember 18-án soron kívül hadnaggyá nevezték ki, és egyidejűleg századtisztként, valamint zászlóaljsegédtisztként kezdte meg szolgálatát a magyar királyi 59. honvéd gyalogzászlóaljban Ógyallán. 1878–79-ben a budapesti Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia felsőbb tiszti tanfolyamát, majd 1879 és 1881 között az osztály-vezérkar szakképző intézményét, a bécsi császári és királyi Hadiiskolát végezte el, utóbbit kiváló eredménnyel. 1881. november 1-jén soron kívül főhadnaggyá lépett elő, azzal egyidejűleg a császári és királyi VI. hadtest vezérkari osztályán kezdte meg szolgálatát Kassán. 1882-ben a budapesti Magyar Királyi Honvédelmi Miniszté-

³² Balla Tibor: A dualizmus korának hadtörténete (1867–1914). In Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015. 209–235.

rium I. ügyosztályára osztották be, ahol mint a tisztképzési ügyek referense teljesített szolgálatot. 1885. október 1-jétől – az 1872 óta a honvéd tisztképzés fellelőjének számító – budapesti Honvéd Ludovika Akadémia szolgálatiszabályzat-, harcászat- és hadtörténelem-tanáráként működött. Beosztásában eltöltött ideje alatt, 1886. május 1-jén soron kívül II. osztályú, 1888. május 1-jén pedig I. osztályú századosná léptették elő. 1891. október 1-jétől csapatszolgálatra vezényelték: a 2. zászlóalj parancsnoka lett a pozsonyi magyar királyi 13. honvéd gyalogezredben. 1892. október 16-tól a magyar királyi IV. honvédkerület parancsnokának segédtiszti beosztásában szolgált Pozsonyban, 1892. november 1-jétől az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi haderejében rendszeresített legalacsonyabb törzstiszti rangban, vagyis őrnagyként. 1894. október 17-től a magyar királyi honvéd törzstiszti tanfolyam³³ tanára és parancsnokhelyettese volt Budapesten, 1895. május 1-jétől alezredesi rangban.³⁴ 1897. április 16-tól a magyar királyi 1. honvéd gyalogezred parancsnokságát vette át Budapesten, majd 1897. november 1-jén ezredessé lépett elő beosztásában.³⁵

1901. december 20-tól a magyar királyi 75. honvéd gyalogdandár megbízott parancsnokaként folytatta pályafutását Kolozsvárott. 1902. augusztus 1-jén várakozási illetékekkel egy évre szabadságolták³⁶ Budapesten. 1903. szeptember 20-tól a magyar királyi 82. honvéd gyalogdandár parancsnoki teendőit látta el Pécsen. 1904. május 1-jén az Ausztria–Magyarország hadseregében létező legalacsonyabb tábornoki rang tulajdonosa lett, azaz császári és királyi vezérőrnaggyá³⁷ lépett elő parancsnoki beosztásában. 1905. április 26-án a magyar királyi 76. honvéd gyalogdandár parancsnokságát vette át Nagyszombatban. 1906. május 22-től a magyar királyi V. honvédkerület megbízott, majd 1906. november 27-től a magyar királyi V. honvédkerület kinevezett parancsnoki beosztását látta el Székesfehérváron. 1908. május 1-jén elérte katonatiszti és tábornoki pályafutásának legmagasabb rangját: császári és királyi altábornaggyá nevezték ki.

³³ A honvéd törzstiszti tanfolyam célja az volt, hogy az előléptetésre alkalmas századosok a törzstisztek (az őrnagyok, az alezredek és az ezredek tartoztak ebbe az állománykategóriába) számára szükséges elméleti ismereteket megszerezzék.

³⁴ Rónai-Horváth Jenő kiváló szónoki képességekkel bírt, tanárként is kimagasló eredményeket ért el, hiszen előadásaira a Honvéd Ludovika Akadémia tisztképző vagy törzstiszti tanfolyamán végzett tisztek hosszú sora emlékezett még évek múltán is. Tanítványai és alárendeltjei valósággal rajongtak érte, hallgatósága körében rendkívüli elismertséget szerzett. Vö. Szendrei János: Rónai Horváth Jenő tiszteleti tag emlékezete. Előadta 1915. december 13-án. Arczképpel. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. Szerkeszti a főtákar. XVII. kötet – 7. szám.) Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1916. 165–175. 173.

³⁵ Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Altábornagyok*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2019. 400–401.

³⁶ A katonai felülvizsgáló bizottság által részleges rokkantaknak nyilvánított tiszteket fél illetményrel legfeljebb egy évre szabadságolták (várakozási illetékekkel szabadságolva). Egy részüket általában visszahívták aktív szolgálatra vagy kisebb igénybevétellel járó beosztásba.

³⁷ A Monarchia három fő alkotórészből álló szárazföldi fegyveres erejének (Császári és Királyi Hadsereg, továbbá a Magyar Királyi Honvédség és a császári–királyi Landwehr) tábornoki kara egységes volt, azaz a magyar és az osztrák honvédségnek nem léteztek külön tábornokai. A vezérőrnagyi rangot elért tiszteket (a haderő egységes irányítását többek között ezzel is kimutatva) császári és királyi tábornokká nevezte ki az uralkodó. A vezérőrnagyi rang általában dandár-, az altábornagyi pedig hadosztályparancsnoki beosztást feltételezett.

1909. október 14-én a kassai magyar királyi III. honvédkerület parancsnoki beosztásába helyezték. Megrendült egészsége miatt 1910. május 26-án I. Ferenc József felmentette beosztásából, 1911. február 1-jén pedig nyugállományba helyezték. Azután Budapesten élte nyugdíjas éveit.³⁸

Számos, az 1914 előtt Ausztria–Magyarország haderejében szolgált tiszt- és tábornoktársához hasonlóan nem adatott meg számára, hogy hadvezéri képességeit háborúban vagy az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres ereje által a korszakban indított néhány kisebb hadjárat valamelyikében (1869-ben és 1882-ben a dél-dalmáciai és hercegovinai felkelés leverésében, 1878-ban Bosznia és Hercegovina, 1879-ben pedig a Novipazari Szandzsák katonai megszállásában) kamatoztathassa. Nem szerezhette harctéri tapasztalatot a 19. és 20. század fordulója után vívott helyi háborúkban (mint például az 1904–1905-ben zajlott orosz–japán háborúban³⁹), továbbá más külföldi katonai missziókban sem. Éppen ezért vérbeli tábornokként egyfajta elégtételt jelenthetett számára a Nagy Háború kitörése 1914 augusztusának elején, amely felkínálta az alkalmat hadszíntéri alkalmazására, bevetésére. A frontkörülmények között éles helyzetben próbálhatta ki a Honvéd Ludovika Akadémián és a törzstiszti tanfolyamon tanítványainak sokszor elismételt, általa számtalanszor leírt hadművészeti és harcászati elméleti ismereteinek gyakorlati értékét.

A Nagy Háború harmadik hónapjában, 1914. október 12-én hivatalosan is aktiválták a korábbi nyugállományból, majd császári és királyi seregtestparancsnok lett Désen. 1914. december 13-án a világháborús hadszínterek közül az orosz frontra küldték: kinevezték a Karl Pflanzer-Baltin⁴⁰ lovassági tábornok által vezetett hadseregcsoport bal szárnyán, a Kárpátokban harcoló úgynevezett Uzsoki-csoport (1915. január 14-től új parancsnoka után már Szurmay-csoport) parancsnokává. Az „orosz gőzhenger”, vagyis a jelentős túlerőben lévő cári csapatok első betörését sikeresen elhárította, 1914. december 25-én pedig csoportja élén sikerült visszafoglalnia az oroszoktól a létfontosságú Uzsoki-szorost. Ezért a haditettéért és hadvezéri érdemeiért a Monarchia uralkodójától megkapta a hadidíszítményt az Osztrák Császári Lipót-rend lovagkeresztjéhez, amelyet már 1909 óta birtokolt.⁴¹ A hadszíntéren azonban súlyos betegség jelei ütözködtek ki rajta, aminek következtében 1915. január 5-én haza kellett térnie Budapestre. 1915. február 1-jén hivatalosan is visszahelyezték a korábbi nyugállományba. 1915. március 2-án hunyt el budapesti otthonában a harctéren szerzett betegsége következtében.⁴²

³⁸ Hadtörténelmi Levéltár, Tiszti anyakönyvi lapok 45543.

³⁹ Maximilian Csicseries von Bacsány császári és királyi alezredes az orosz, Dáni Béla százados pedig a japán oldalon követte nyomon osztrák–magyar hadiattaséként a háború eseményeit.

⁴⁰ Karl Pflanzer-Baltin császári és királyi vezérezredes életrajzát lásd: Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredesek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagysínek*. Budapest, Argumentum, 2010. 245–247.

⁴¹ Gyermekai, Rónai-Horváth Jenő vezérkari százados, továbbá László, Ilona, Anna és Margit 1917. június 18-án magyar nemesi címet és az uzsoki nemesi előnevet kapták IV. Károlytól, mintegy utólag is elismerve apjuk harctéren szerzett érdemeit. Vö. Gerő József: *A királyi könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címek jegyzéke*. Budapest, k. n., 1940. 176.

⁴² HL Honvédelmi Minisztérium Általános 4. osztály 1927 (1712. doboz).

1915. március 5-én temették el a budapesti Kerepesi (ma Fiumei) úti sírkertben. Sírját a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2001-ben védetté nyilvánította.

Katonai érdemeit és tehetségét számos osztrák–magyar kitüntetés adományozásával is elismerték, így 1891. október 12-től a Katonai Érdemkereszt, 1897. május 29-től az Osztrák Császári Vaskorona-rend III. osztálya, 1898. december 2-től a Jubileumi Emlékérem a fegyveres erő számára 1898, 1908. december 2-től a Katonai Jubileumi Kereszt 1908, 1909. szeptember 26-tól az Osztrák Császári Lipót-rend lovagkeresztje, 1915. február 17-től a hadidíszítmény az Osztrák Császári Lipót-rend lovagkeresztjéhez kitüntetéseként mondhatta magáénak.⁴³

Rónai-Horváth Jenő tudományos és katonatudósi tevékenysége

Rónai-Horváth Jenő a 19. század utolsó évtizedeiben a Magyar Tudományos Akadémián fellendült hadtudományi tevékenység egyik főszereplője volt. A nagy formátumú katonatudós tudományos munkássága átnyúlt egészen a 20. század első másfél évtizedéig.

Katonatudósi érdemeit számos tudományos cím adományozásával, valamint akadémiai tisztségbe történt megválasztásával is elismerték. 1886 és 1888 között a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályához tartozó és 1883. május 13-án életre hívott Hadtudományi Bizottságának helyettes előadója, majd az 1888–1898 közötti időszakban a Bizottság előadója volt. 1888. május 4-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1909. december 29-én az MTA II. (Filozófiai, Társadalmi és Történelmi Tudományok) Osztálya összesen 20 (17 neves civil és három katonatiszt) tagból álló Hadtudományi Bizottságának⁴⁴ elnökévé, végül pedig 1910. április 28-án az Akadémia tiszteleti tagjává választották, s továbbra is megtartotta az MTA Hadtudományi Bizottságának elnöki tisztét.⁴⁵

Rónai-Horváth Jenő többek között tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak és sok más tudományos egyesületnek is. Az 1896-os budapesti millenniumi kiállítás idején a hadtörténelmi csoportbizottság és a nemzetközi zsűri tagjai között szerepelt.

A fentebb már részletezett kiváló katonai képességei és erényei mellett Rónai-Horváth Jenő elmélyülten kutatta a hadtudományokat, idejét kiváltképpen a hadtörténelem

⁴³ Balla (2019): i. m. 401.

⁴⁴ A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje szerint a Hadtudományi Bizottság „feladata a magyar hadtörténelmi kútfők és egyéb emlékek felkutatása, kiadása és feldolgozása. Közlönye a Hadtörténelmi Közlemények, melyet a bizottság előadója szerkeszt, ezen kívül a bizottság feladatának megfelelő egyéb kiadványokat is közzétesz, ilyenek létesítésére az előmunkálatokat megteszi, igyekszik katonai szakférfiakat működési körébe vonni, s az érdeklődést a magyar hadtörténet és emlékei iránt felkelteni és ébren tartani.” A Bizottság neves civil történész tagjai között volt például Ballagi Aladár egyetemi tanár, Csánki Dezső, Károlyi Árpád, Angyal Dávid egyetemi tanár, Borovszky Samu és Takáts Sándor (mindnyájan az MTA levelező tagjai), két segédtagja pedig katonatiszt, Breit József vezérkari alezredes és Sárjai Szabó Lajos honvéd százados volt. Vö. Ács Tibor: A Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő katonatudósai. In Ács Tibor: *Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások*. Szerk. Horváth István nyugállományú ezredes és Kiss Jenő nyugállományú ezredes. Budapest, k. n., 2001. 246–247.

⁴⁵ Balla (2019): i. m. 401.

művelésének szentelte. Olyan neves elődök nyomdokán haladt, mint Tanárky Sándor, Kiss Károly, Horváth Mihály, Ipolyi Arnold. Tudományos munkásságának rendkívül gazdag örökségét hagyta az utókorra. Több mint száz hadtudományi és hadtörténelmi témájú tanulmány, valamint számos egyéb kisebb közlemény jelent meg a neve alatt. Négy – a Ludovika Akadémia számára írt – tankönyvet, továbbá négy alaplumnak számító kötetet jegyzett szerzőként, egy kötetet pedig szerkesztőként.

Írói munkásságát 1876-ban, az akkor még egyedül létező katonai folyóiratban, a *Ludovika Akadémia Közönyében* kezdte meg, és annak két évtizeden át volt munkatársa. Összesen 21 tanulmányt és számos könyvismertetést tett közzé a lap hasábjain. Azokon kívül egy tanulmányt publikált a *Századokban*, összesen 27 tanulmányt, valamint számos kisebb cikket és könyvismertetést a *Hadtörténelmi Közleményekben*, a Bécsben megjelenő *Organ der Militär-Wissenschaftlichen Vereine* című folyóiratban pedig két tanulmánya látott napvilágot németül.⁴⁶

Az MTA Hadtudományi Bizottságának megbízásából szerkesztette meg a *Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra* címet viselő kötetet,⁴⁷ amelyben hat tanulmányt tett közzé.

Tanulmányai és cikkei a magyar történelem szinte mindegyik korszakát felölelték. Több közleményében foglalkozott a honfoglalással és Mátyás király hadművészetével, továbbá élénken foglalkoztatták a költő, író, hadvezér és politikus Zrínyi Miklós (1620–1664) hadjáratai, valamint művei. 1889. január 21-én megtartott akadémiai székfoglalójában is Zrínyi hadtudományi elveiről értekezett, kiemelve „hadtudományi elvei közül azokat, melyek hadművészeti szempontból legkiválóbbak.”⁴⁸

Rónai-Horváth az európai hadtörténetírásban a Napóleon utáni időszak legjelentősebb katonai elméletírója, Carl von Clausewitz munkássága nyomán a 19. század közepén felbukkant metodizmus elméletét innovatívan a 17. századi hadviselésre alkalmazta. A metodistának nevezett hadviselési mód elemeit (a várak és erődök stratégiai jelentőségének túlbecsülése, a határozott hadműveletek mellőzése, a csaták vagy döntő ütközetek gondos kerülése) igyekezett kimutatni Raimondo Montecuccoli (Zrínyi kortársa és legnagyobb ellensége) tevékenységében és műveiben. Az utóbbi által képviselt manőverező és merev hadművészeti elvvel szembeállította Zrínyi aktív katonai tevékenységét, valamint munkáiban megfogalmazott nézeteit. Rónai-Horváth szerint Zrínyi a haditudományok és a hadművészet alapjának a hadtörténelmet vallotta, de a metodistáktól eltérően óva intett a megtörtént dolgok mechanikus ismétlésétől, a história olvasását és tanulását csupán a gyors elhatározásokra való képesség fejlesztésére javasolta. Összehasonlította Montecuccoli és Zrínyi nézeteit a vezér tulajdonságairól és a hadműveletek vezetéséről, s megállapította, hogy amíg az előző konkrét esetekre és viszonyokra szabott, mesterséges rendszerbe foglalt szabályokat állít fel, addig Zrínyi inkább általános jellegű tanácsokat

⁴⁶ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. IV. Gyalay–Hyrtl. Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkiadó Hivatala, 1896. 1240–1243.

⁴⁷ *Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1887.

⁴⁸ Akadémiai székfoglalója teljes szövegét lásd Rónai-Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) hadtudományi elvei. Akadémiai székfoglaló értekezés. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2. (1889), 1. 1–19.

ad, amelyek a hadviselés legkülönbözőbb helyzeteire is alkalmazhatók. Rónai-Horváth elismeréssel szólt arról, hogy Zrínyi a hadművészetnek a hadtörténelemből, valamint a klasszikus művekből összegyűjtött, saját tapasztalatával és elmélkedéseivel fűszerezett elveit tartalmazó *Vitéz hadnagy* mellett a magyar hadügy reformtervét is kidolgozta az *Az török áfium ellen való orvosság* és a *Tábori kis tracta* című műveiben. Zrínyinek az erők koncentrálásáról, a gyors és merész hadműveletekről, az élelmezésről vallott és leírt nézeteit a korát megelőző elvnek mondta. Meglepően elfogulatlanul azt is megállapította, hogy Zrínyi Miklóst joggal nevezhetjük a 17. század egyik legvitézesebb és legvakmerőbb portyázó hadvezérének, azonban nem sorolhatjuk a nagy hadvezérek közé.

A magyar hadügy Zrínyi által tervezett megreformálásának, valamint az állandó nemzeti hadsereg létrehozásának hangsúlyozásával Rónai-Horváth Jenő katonatisztként történelmi érvet akart szolgáltatni a magyarságnak a Monarchia közös haderején belüli önállósodási törekvéseinek az éppen akkoriban zajlott véderővita⁴⁹ közepette. Nagy érdeme, hogy ő volt az első, aki Zrínyi prózai műveit katonai és szakmai szempontból szakszerűen elemezte, valamint az irodalomtörténeti értelmezés mellé helyezte a hadtudományi megközelítést.⁵⁰ Leszögezte, hogy első klasszikus katonai írónk, a hadi tudományok első magyar művelőjének „hadtudományi munkáit nem szabad egyszerűen magyar irodalmi emlékeknek tekintenünk, becses művek ezek, melyekből a mai hadseregnek tisztjei is sokat – igen sokat tanulhatnak”.⁵¹

Az MTA Hadtudományi Bizottságának megbízásából Rónai-Horváth 1891-re elkészítette a székfoglalójában már említett művet, amelynek a *Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái* címet adta.⁵²

A mű előszavában élesen elválasztja a hadtudományi, a politikai műveket és a leveleket majd megindokolja a cím és az anyag kiválasztását. A következőképpen fogalmaz:

⁴⁹ Az 1868. évi véderőtörvény megújításáról és módosításáról szóló általános vita 1889. január 10-én kezdődött a magyar képviselőházban és 1889. áprilisig tartott. A diskurzus a magyar országgyűlés újoncmegajánlási jogáról és a közös hadsereg magyar egyéves önkénteseinek német nyelven leteendő tartalékos tiszti vizsgája körül folyt. A vita átsapott a Parlament falain, tüntetésekbe és összecsapásokba torkollott. Az ellenzéknek sikerült megakadályoznia a véderőtörvény-tervezet vitatott pontjainak elfogadását, továbbá a közös hadsereg hivatalos megnevezése a korábbi császári-királyiról *császári és királyira* változott. A politikai válság végül Tisza Kálmán miniszterelnök 1890. március 9-én történt lemondásával ért véget.

⁵⁰ Hausner Gábor: *Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. Budapest, Argumentum, 2013. 120–122.

⁵¹ Rónai-Horváth (1889): i. m. 19.

⁵² A mű jelentőségét az adta, hogy Zrínyi Miklóst korábban leginkább költőként magasztalták a magyar szakirodalomban. Hadtudományi munkái viszont korának színvonalán álltak, és kiváló hadvezéri képességeinek kétségtelen bizonyítékai voltak. Kijelenthetjük, hogy Zrínyi mint a hazaszeretettől áthatott hős katonája volt Rónai-Horváth Jenő eszményképe mind katonaként, mind pedig íróként. Rónai-Horváth Zrínyi hadtudományi munkáinak kommentárral ellátott kritikai kiadásával elévülhetetlen érdemeket szerzett. A kötet alapvető forrásmunka, amelyet még ma is használnak és haszonnal forgatnak a korszakkal foglalkozó szaktörténészek. A témakör egyik legutóbbi monografikus formában megjelent feldolgozásában Rónai-Horváth művét számos helyen említik. Vö. Hausner (2013): i. m. 7., 8., 77., 116., 120–127., 131., 132., 134., 135., 137., 138., 142.

„A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága csakis az első csoportot, a hadtudományi műveket kívánta újból kiadni, nemcsak maradandóbb értékűknél fogva, de azért is, mert reményli, hogy ezen, a tisztán katonai tudományos szempontból is fölötte érdekes, e mellett pedig mély hazafias érzéstől áthatott munkák, a véderő mindkét részének magyar tagjainál hálás fogadtatásra találhatnak.” Továbbá hozzáfűzi: „Nekem Zrínyi munkáinak kiadásánál csak a tolmács igénytelen szerepe jutott, de Zrínyi Miklóst tolmácsolni nemcsak földadat s a munka, mely velejár, nem fáradságot okoz, de élvezetet szerez, míg jutalma az lesz, ha általa Zrínyi nagy szellemének hatása, önzetlen hazaszeretete minél nagyobb körben terjed.”⁵³

Kiváló művének bevezetőjében Zrínyi katonai pályáját vázolja fel majdnem szó szerint megismételve akadémiai székfoglalójának szövegét. Rendkívül jellemző az, amit végül elhagy belőle: Zrínyi hadvezéri értékelésének problémakörét, illetőleg az arra adott, a 19. század utolsó évtizedének nemzeti elfogultságán túlmutató választ.

Zrínyi írásai közül első helyre az *Az török áfium ellen való orvosság* című művét teszi mint hazafias szózatot, majd a Mátyás királyról szóló elmélkedést, utána pedig a *Vitéz hadnagy* főcím (Rónai találmánya) alatt a korábban külön tárgyalt *Discursusok*, *Aphorismák* és a *Centuriák* gyűjteményét (az utóbbi cím is Rónai-Horváthtól származik). A mű végére kerül a töredékben maradt *Tábori kis tracta*. Megállapítása szerint Zrínyinek korát megelőző elvei részint az *Áfiumban*, részint pedig a *Tábori kis tractában* vannak lefektetve.⁵⁴

A jegyzetek között Rónai-Horváth visszatér a metodizmus kérdésére, valamint a munkák kronológiájára. Az *Áfiumot* 1661–1662-re datálja, a *Mátyás király életéről való elmélkedések* szerint 1654–1655-ben készültek. A *Vitéz hadnagy* elkészültét (összekapcsolva azt a Montecuccoli elleni vitával és a szentgotthárdi csatával) 1664-re teszi, a *Tábori kis tracta* keletkezéséről viszont nem szól.⁵⁵

Rónai-Horváth Jenő 1888 januárja és 1897 decembere között az első magyar hadtörténelmi folyóirat, a *Hadtörténelmi Közlemények* első tíz évfolyamának szerkesztője volt szintén az MTA Hadtudományi Bizottságának megbízásából. (A Bizottság 1887. december 3-án tartott ülésén határozta el, hogy 1888. évi költségvetésének 1600 forintját a *Hadtörténelmi Közlemények* című folyóirat kiadására fordítja.)

Felelősségteljes munkakörét nagy tehetséggel és szerkesztői bravúrral látta el. Szerkesztőségének idején a magyar hadtörténelem igen gazdag anyagát tette közzé a folyóirat, amelynek kezdettől fogva az volt a célja, hogy

⁵³ Rónai-Horváth Jenő: *Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1891. Előszó.

⁵⁴ Hausner (2013): i. m. 122–123., 131.

⁵⁵ Hausner Gábor: „Elméleti ellentéte Montecuccolinak?” A Zrínyi-próza és az egyetemes hadtudományi irodalom. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katonára, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 97–98. Vö. Hausner Gábor – Négyesi Lajos – Padányi József: Novi Zrin u svjetlu izvora i istrazivanja terena. In Bene Sándor – Zoran Ladić – Hausner Gábor (szerk.): *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*. Zagreb, Matica Hrvatska, 2012. 189–218.

„a különösen is szegény magyar katonai irodalom leginkább mellőzött ágát, a magyar hadtörténelmi irodalmat, mely nemzetünk dicső multjának történetét van hivatva megörökíteni, egy oly szakfolyóirattal ajándékozza meg, mely a magyar hadi események szakszerű feldolgozását adván, a magyar tisztnak, a magyar katonának kedves olvasmányát képezze, a magyar történetíróknak munkálataiknál jól értékesíthető adatokat nyújtson, végre pedig, hogy a magyar hadi dicsőség emlékét felújítván, a hazafias szellemet terjessze, s a magyar nemzet fiainak legszebb erényét, a hazaszeretetet ápolja, fejlessze.”

Azokat az erényeket, amelyek véleménye szerint azt a belső erőt képviselik, amely a katonát győzni tanítja.

A Hadtudományi Bizottság által kiválasztott első szerkesztőbizottság tagjai egytől-egyig elismert tudósok voltak, és ketten nagy jártassággal bírtak folyóiratok, kiadványok szerkesztésében: Majláth Béla történész és régész, Thaly Kálmán történész 1875-ig, Szilágyi Sándor történész pedig 1875-től volt a *Századok* szerkesztője.

Rónai-Horváth a szerkesztőbizottság és a Hadtudományi Bizottság segítségével kialakította a folyóirat jellegének legjobban megfelelő szerkezetet, amely három nagy részből állt: I. Értekezések és önálló nagyobb dolgozatok, II. Hadtörténelmi apróságok, III. Egyéb tárcabeli közlemények. A harmadik témaegységben a könyvismertetések, a hadtörténelmi irodalom repertóriumai és a hadtörténelmi okmánytár kapott helyet. A folyóirat első számában a korszak legjelesebb történészeinek és hadtörténészeinek, valamint más szakembereknek a tollából jelentek meg értékes írások. A *Hadtörténelmi Közleményeket* a Franklin-Társulat adta ki,⁵⁶ a folyóirat borítóját a korszak egyik legtöbbet foglalkoztatott sajtógrafikusa és fametszője, Pollák Zsigmond⁵⁷ készítette.

A Hadtudományi Bizottság 1888. április 13-án lezajlott ülésén Rónai-Horváth Jenő arról számolhatott be, hogy a *Hadtörténelmi Közlemények* előfizetőinek száma az 1888-as évben megközelítette az 500 főt, s a lap iránt különösen a Magyar Királyi Honvédség tisztkara mutatott elismerésre méltó érdeklődést. (A honvédtiszt előfizetők száma a későbbiekben 600 főre emelkedett, a honvédelmi miniszter pedig a csapatkönyvtárak számára 100 példányt fizetett elő.)

A folyóiratban tíz év leforgása alatt 92 szerző 396 tanulmánya és cikke, továbbá 131 szerző nélküli, főként a szerkesztő tollából származó, a hadtörténelmi apróság kategóriájába sorolható, kisebb cikk látott napvilágot összesen tíz kötetben és 432 nyomtatott ív terjedelemben.

⁵⁶ Ács Tibor: A Hadtörténelmi Közlemények első száz évéről. A kezdetektől 1898-ig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990), 1. 168–174.

⁵⁷ Pollák Zsigmond (Pozsony, 1837 – Budapest, 1912) festő és fametsző, a Bécsi Képzőművészeti Akadémia ösztöndíjasa volt. Budapesti lapoknál dolgozott, a *Vasárnapi Újság* állandó munkatársa 1857–1880 között. Több önálló műlapja is megjelent, munkáinak javát azonban a Franklin-Társulat kiadványai részére készített illusztrációk adták. Vö. Zádor Anna – Genthon István (főszerk.): *Művészeti Lexikon*. III. L–Q. Második, változatlan kiadás. Budapest, Akadémiai, 1983. 791.

Rónai-Horváth 1897-ben a budapesti 1. honvéd gyalogezred parancsnoka lett, és lemondott a folyóirat szerkesztői (és egyidejűleg a Hadtudományi Bizottság előadói) posztjáról, utódja 1898. január 1-jével Bárczay Oszkár császári és királyi kamarás, volt honvéd huszárszázados, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkári segédje lett.⁵⁸ (Rónai-Horváth lelkiismeretes tevékenységével annyira jól megalapozta a folyóirat működését, hogy az – kisebb kihagyásokkal – mind a mai napig létezik, s jelenleg a 135. évfolyamánál tart.)

Rónai négy kiváló, a Ludovika Akadémia számára írt tankönyvvel gazdagította a magyar nyelvű katonai szakirodalmat, amelyek a megjelenés sorrendjében a következők: *Harczászat* (I. kötet 1888, II. kötet 1891), *Az egyetemes hadtörténelem vázlatja* (1889), *Az újabbkori hadviselés történelme* (1891), *Az alkalmazó harczászat kézikönyve* (1895).

Az általa szerkesztett Magyar Hadtörténelmi Könyvtár sorozat 1891–1897 között jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában.⁵⁹ Abban közreadta két fő művét is, nevetetesen *Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkáit* (1891), valamint a *Magyar hadi krónikát* két vaskos kötetben (I. kötet 1895, II. kötet 1897).⁶⁰

Rónai-Horváth Jenő altábornagy kiemelkedő tehetségét a magyar katonai és hadtörténelmi irodalom magas szintű művelésének szolgálatába állította, hadtörténész és hadtudományi szakírói alkotó tevékenysége során bátran alkalmazta a szakmai kritikát, ötvözve azt a hadtudomány különböző (leíró, elemző, összehasonlító) módszereivel.

Korai halálával a Magyar Királyi Honvédség nem csupán egyik kiválóan képzett, a Nagy Háború orosz hadszínterét is megjárt tábornokát, hanem az egyetemes és a magyar hadtörténelem kiváló ismerőjét, a magyar katonai irodalom egyik legértékesebb művelőjét, valamint legnagyobb magyar katonatudósainak egyikét is elveszítette.

⁵⁸ Ács (1990): i. m. 175–178.

⁵⁹ A sorozatban Rónai-Horváth Jenő két művén kívül még az alábbi kötetek láttak napvilágot: Szécsi Mór: *Az osztrák–olasz háború 1866-ban*. Budapest, 1893; Balás György: *Az osztrák–porosz háború 1866-ban*. Budapest, 1894. Vö. Szabó József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon M–Zs*. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995. 887.

⁶⁰ *Magyar hadi krónika. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története*. I. A honfoglalástól a mohácsi vészig. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1895; II. A mohácsi vésztől a legújabb korig. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1897. A millennium alkalmából kiadott és hadtörténelmi kézikönyvnek szánt két kötet, a honfoglalástól kezdve az 1882-ben Dél-Dalmáciában és Hercegovinában kitört felkelés osztrák–magyar csapatok által történt leveréséig időrendben tárgyal minden hadi eseményt, hadjáratot, ütközetet és várostromot több mint ezer oldal terjedelemben. A mű lényegében tiszta eseménytörténet, a szerző alapvetően a történesek közérthető, minél több helységnevet és dátumot tartalmazó leírására törekedett. Az egyes fejezetek elején Rónai-Horváth felsorolja az adott történelmi korszakról szóló forrásmunkákat és kézikönyveket. Vö. Hermann Róbert: *A magyar hadtörténeti szintézisek 1842-től napjainkig*. In Kincses Katalin Mária (szerk.): *A magyar hadtörténetírás története és aktuális kérdései*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2015. 249–252. A *Magyar hadi krónika* két kötetét a *Hadtörténelmi Közlemények* előfizetői ingyen mellékletként kapták meg.

1. ábra: Rónai-Horváth Jenő császári és királyi altábornagy.

Forrás: Szendrei (1916): i. m. 165.

Felhasznált források és irodalom

Levéltári források

Hadtörténelmi Levéltár, Tiszti anyakönyvi lapok 45543.

Hadtörténelmi Levéltár, Honvédelmi Minisztérium, Általános 4. osztály 1927 (1712. doboz).

Irodalom

Ács Tibor: A Hadtörténelmi Közlemények első száz évéről. A kezdetektől 1898-ig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990), 1. 168–178.

Ács Tibor: A Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő katonatudósai. In Ács Tibor: *Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások*. Szerk. Horváth István nyugállományú ezredes és Kiss Jenő nyugállományú ezredes. Budapest, k. n., 2001. 235–250.

Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredesek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornokok*. Budapest, Argumentum, 2010.

Balla Tibor: A dualizmus korának hadtörténete (1867–1914). In Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015. 209–235.

Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Altábornagyok*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2019.

Gerő József: *A királyi könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke*. Budapest, k. n., 1940.

Hausner Gábor: *Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. Budapest, Argumentum, 2013.

- Hausner Gábor: „Elméleti ellentéte Montecuccolinak?” A Zrínyi-próza és az egyetemes hadtudományi irodalom. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 95–122.
- Hermann Róbert: A magyar hadtörténeti szintézisek 1842-től napjainkig. In Kincses Katalin Mária (szerk.): *A magyar hadtörténetírás története és aktuális kérdései*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2015. 239–281.
- Rónai-Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) hadtudományi elvei. Akadémiai székfoglaló értekezés. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2. (1889), 1. 1–19.
- Rónai-Horváth Jenő: *Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1891.
- Szabó József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon M–Zs*. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995.
- Szendrei János: Rónai Horváth Jenő tiszteleti tag emlékezete. Előadta 1915. december 13-án. Arczképpel. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. Szerkeszti a főtítkárs. XVII. kötet – 7. szám.) Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1916. 165–175.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. IV. Gyalay–Hyrtil. Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkiadó Hivatala, 1896.
- Zádor Anna – Genthon István (főszerk.): *Művészeti Lexikon*. III. L–Q. Második, változatlan kiadás. Budapest, Akadémiai, 1983.